

LINGÜICIDI PERSISTENT

JOSEP MICÓ CONEJERO

Lingüicidi: substitució total d'una llengua o d'una varietat lingüística per una altra llengua dominant.

“¿Com volen que no estiguem amoïnats quan, l'any 1900, els Països Catalans eren un espai 100% catalanoparlant i en l'actualitat el català no és la llengua habitual ni d'un terç de la població?”

Jordi Martí i Montllau

“Nunca fué la nuestra llengua de imposición, sino de encuentro, a nadie se obligó nunca a hablar en castellano, fueron los pueblos más diversos quienes hicieron suyo, por voluntad libèrrima, el idioma de Cervantes”

Joan Carles I 23 d'abril de 2001 Acte de lliurament del Premi Miguel de Cervantes

És evident que cap societat que ha emprat una determinada llengua durant segles per realitzar totes les funcions lingüístiques necessàries, orals i escrites, per viure amb plenitud, no l'abandonarà per una altra llengua forastera si no es veu obligada a fer-ho per una sèrie de factors externs i interns que hi influeixen.

La prohibició sistemàtica i la consegüent repressió són uns dels factors que fan que els parlants la vagen deixant de banda i, així, una llengua que era l'única o la majoritàriament emprada en el territori acabe només per ser utilitzada per un grup cada vegada més reduït. Aquest fenomen converteix una llengua majoritària en minoritzada.

Aquest és el cas del valencià (i de tota la llengua catalana) des de la segona meitat del segle XVI i en el darrer segle XX, fonamentalment.

No han estat, per tant com veurem, manifestacions al carrer de milers de valencians demanant apassionadament la presència aclaparadora, actual,

del castellà a tots els àmbits de la societat valenciana, les que han dut el valencià a la situació de substitució i retrocés accelerat en què es troba (en presència social i en usos, a tot el domini) sinó la relació que això té, evidentment, amb la repressió (“por tierra, mar i aire”) que ha exercit la Monarquia hispànica en el passat i l'estat espanyol en l'època moderna contra la nostra llengua.

Per no allargar-ne les consideracions, em centraré en dades referides bàsicament als segles XVI i XVII forals i dates posteriors d'aquell Regne de València abolit el 1707 per Felip V. Les informacions les he tretes d'un blog que ha creat l'historiador valencià Vicent Baydal(1), unes dades molt aclaridores.

Segons Baydal el procés de diglòssia (utilització del valencià per a les funcions menors i el castellà per a les funcions importants) entre les classes dirigents valencianes començà entre els segles XVI i XVII (ja era aleshores la llengua del rei

d'Aragó, de València i comte de Barcelona, que alhora ho era de Castella i la noblesa volia parlar amb la llengua del rei), tot i que la Guerra de Successió va representar un salt qualitatiu en l'avanç del castellà i la marginació del valencià en la societat valenciana, per via de la imposició política i militar. Formava part d'un pla de centralització i uniformització del Regne d'Espanya mitjançant la castellanització jurídica, política i cultural, que va anar acompanyada, a més, dels Decrets de Nova Planta de la creació d'institucions estatals, amb seu a Madrid, com la Real Academia de la Lengua Española, el Museo del Prado, la Biblioteca Nacional, etc. I aquesta imposició va tindre dos vies fonamentals al llarg del segle XVIII, segons va estudiar Brauli Montoya, una primera etapa després de la Batalla d'Almansa, que afectava les institucions i les lleis, i una segona entre les dècades de 1760 i 1780, que afectava l'ensenyament escolar.

Continua Baydal dient que tot i que fins a 1707 i a pesar que el castellà, sobretot al segle XVII, s'havia consolidat com a llengua de l'alta cultura per als valencians, el valencià s'havia mantingut en la mateixa funció en l'àmbit cabdal de totes les institucions del Regne i per tant tota la documentació d'aquestes s'escriu majoritàriament en valencià i els escrivans, notaris i oficials del Regne dominaven tant la llengua llatina com el valencià, amb tot el que això comportava de prestigi públic i privat a tots els nivells.

Però Almansa, l'abolició dels Furs i de les institucions del Regne de València van capgirar la situació ja que Felip V imposà per complet el castellà com a llengua pública i institucional.

La Real Chancilleria, institució castellana, va ordenar els notaris de la ciutat de València que les escriptures públiques "se habrán de dar en lengua castellana" alhora que l'Ajuntament hauria d'emprar la mateixa llengua "en todos los libros de acuerdos y demás que la Ciudad refiere". Aquesta orde es va fer extensiva a tots els municipis del Regne.

I el control i la vigilància sobre els notaris pel que feia a l'ús de la llengua i a l'ús de l'antic dret

civil valencià van ser molt exhaustius per tal que la castellanització fora completa. A aquesta imposició se li va afegir, dues generacions posteriors, l'obligatorietat que el castellà fora la llengua de l'ensenyament bàsic a tots els municipis valencians, en època de Carles III "que la enseñanza de primeras letras, latinidad y retórica se haga en lengua castellana". Com que sembla que l'orde no es complia per la majoria de mestres, el 1787 es va publicar una carta orde on s'obligava a assistir a escola els menors entre 5 i 12 anys, s'hi establia la prohibició de parlar en valencià i de nou l'ensenyament exclusiu en castellà dient-hi "no permita el maestro que los niños hablen en el idioma valenciano, sí que se les instruya en el castellano para la mejor pronunciación". Una pretensió perquè el castellà fóra no només la llengua de les classes dominants valencianes, sinó la de la gent amb una mínima instrucció.

Aquest procés d'imposició del castellà no es va interrompre durant els segles XIX i XX, quan el sistema educatiu es va eixamplar de manera massiva, amb el castellà com a única llengua vehicular, amb etapes fortament repressives, com la postguerra franquista, continua dient Vicent Baydal.

Era obvi que en cap d'aquestes etapes hi va haver cap debat social sobre el tema ni tampoc va ser preguntada la societat, tot van ser mesures dels autòcrates de torn i dels seus subordinats.

Finalment Baydal conclou que aquestes dades contradiuen allò que "nunca fué la nuestra lengua de imposición" i que no és el valencià el que s'ha imposat o s'imposa per la força. Ben al contrari, és el castellà el que s'ha imposat de manera recurrent i amb especial força amb sistemes polítics absolutistes, dictatorials o escassament democràtics.

Enllestida la faena d'escampar el castellà fora de les seues fronteres històriques (el com no importa ara), la primera experiència democràtica amb la II República Española ja ho acceptà com un estatus normal i no res qüestionarà la supremacia del castellà davant les altres llengües de l'estat. En cap moment el sistema de dominació espanyol

es plantejarà la igualtat real de totes aquestes llengües i cultures i quan, les altres nacions de l'estat exigeixen els seus drets al respecte, se'n regula l'ús, però sempre amb un estatus de subordinació respecte del castellà.

Així ho veiem a l'article 3.1 de la Constitució del 78 que diu (traduït): El castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat. Tots els espanyols tenen el deure de conèixer-la i el dret d'usar-la. 2. Les altres llengües espanyoles seran també oficials en les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus Estatuts. 3. La riquesa de les diferents modalitats lingüístiques d'Espanya és un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció.

Com veiem a la Constitució del 78 només el castellà és llengua oficial de l'estat. Les altres llengües, que ni tan sols les anomena, l'estat no les fa seues en igualtat amb el castellà.

Tots els espanyols tenen el deure de conèixer el castellà, encara que no siga la seua pròpia llengua i sobre la llengua pròpia de cada territori (en el nostre cas, el valencià) no hi ha cap obligació de conèixer-la ni per part dels mateixos habitants del territori. Veurem les implicacions letals que això tindrà en l'ensenyament i en el bilingüisme.

Semblava que la democràcia nascuda de la Constitució del 78 intentava curar les ferides produïdes per tanta persecució històrica, quan declarava cooficials les llengües no castellanés en els seus respectius territoris, cosa però que, com veurem, és una manera moderna, diríem, de continuar amb el lingüicidi de sempre.

Per què és això així? Perquè als territoris de llengua catalana en general, però sobretot al País Valencià, la població catalanoparlant ha estat obligada a bilingüitzar-se i tothom parla castellà, cosa que no ocorre a l'inrevés, és a dir, no tots els castellanoparlants que hi viuen parlen valencià, la majoria practica un bilingüisme passiu, només entén el valencià però no l'empra mai.

Aquesta és la màxima "concessió" de la Constitució Espanyola del 78: un bilingüisme asimètric. Únicament una part dels catalanoparlants domina per igual la majoria d'àmbits d'ús d'ambdues llengües. La majoria dels castellanoparlants, tanmateix, ni tan sols la forma oral del valencià, es limiten a la comprensió de la llengua. És el que s'anomena un bilingüisme passiu. Ens han fet bilingües perquè els castellanoparlants puguen continuar sent monolingües.

Aquesta situació de desigualtat entre les dues llengües en el domini catalanoparlant es dona pel diferent estatus de què gaudeix una llengua i l'altra. Mentre el castellà és d'obligat coneixement per a tots els espanyols, el català (o qualsevol altra de les llengües de l'estat) no té estatut d'obligatorietat ni el seu propi territori. Aquesta desigualtat provoca quantitat de conflictes quan es vol usar el valencià adduint que és una llengua oficial al seu territori, ja que és una "oficialitat" tan peculiar que no comporta la obligatorietat de l'altre interlocutor.

Són situacions pròpies d'una dominació colonial o política, en què un poble en domina un altre i li ha imposat la seua llengua i cultura. Aleshores els parlants de la llengua dominada es veuen obligats tots a aprendre una segona llengua que és la que imposa el poble foraster, mentre que els parlants de la llengua dominant no aprenen la dels parlants de la llengua del territori. Aquest "bilingüisme" s'anomena unidireccional. Cal subratllar que el bilingüisme dels pobles no és un fet natural, no hi ha pobles bilingües, als pobles els basta amb una sola llengua per funcionar a tots els nivells dins del seu territori, si hi conviuen dues llengües en un mateix territori és perquè s'hi ha imposat per domini o conquesta una llengua que no és la pròpia del territori.

Als territoris de parla catalana, des del 1238 fins el 1707 (com a mínim) es va funcionar amb el català o amb el llatí (en alguns documents), no hi calgué el castellà per a res, ni tan sols s'hi parlava, tret d'un reducte molt minoritari de nobles (finals del XVI). En canvi, des que se'ns va imposar el castellà, cada vegada aprofita per a menys el català. Podem posar molts exemples a

nivell valencià. En quaranta anys d'aquesta democràcia tan particular, el valencià no ha recuperat en solitari cap àmbit d'ús, tots continuen sent en castellà i la majoria de manera aclaparadora (mitjans de comunicació, indústria i comerç, món del lleure, esports, oficis religiosos, etc). Ni tan sols l'escola s'ha valencianitzat ni en continguts ni en llengua i l'opció de les "línies" que va ser una troballa feliç perquè la llengua anara assumint els àmbits de l'escola amb plenitud, després de tants segles de discriminació, darrerament, amb la controvertida llei del Plurilingüisme, ha reduït la seua eficàcia, s'han perdut línies i han posat en peu de guerra desenes d'instituts d'ensenyament per l'augment de les exempcions a persones i territoris del nostre país.

¿Seria normal, en un país normal, que després de quaranta anys d'ensenyament de la llengua algun membre de l'escola (alumnes o professors) estigueren exempts de tindre plena competència lingüística en la llengua pròpia del país o de l'escola on treballa? Doncs, en un país normal, no. Però, al nostre país, sí. Perquè la llengua pugua ser emprada a tots els àmbits ha de ser coneguda competentment per tota la ciutadania. I aquest procés d'igualtat ha de començar a l'escola. Després cadascú utilitzarà la llengua que trie, però que mai no pugua condicionar l'ús públic del valencià adduint-ne desconeixement.

Evidentment, hi ha moltes causes (antigues i actuals) en l'origen d'aquesta dificultat per fer real el dret del valencianoparlant a usar la llengua en qualsevol àmbit, però la mare de tots els problemes trobe que és l'estatus de la llengua. Mentre el valencià (i tot el català) no siga una llengua que ha de ser coneguda de manera obligada per part de tots els ciutadans la conflictivitat no desapareixerà. I aquesta és la qüestió, que els parlants fugen del conflicte, no volen usar una llengua quan aquest ús comporta un problema.

D'altra banda, els resultats de les eleccions dels darrers quaranta anys han indicat que una majoria aclaparadora de la ciutadania valenciana no està disposada que es facen canvis legals que afavoresquen l'ús i la recuperació dels àmbits on hauria d'estar present la llengua, si tenim en

compte la ideologia i la praxi de les formacions polítiques que han vingut guanyant els comicis en aquests anys.

Ací hem d'assenyalar unes diferències importants de la situació que té la nostra llengua a Catalunya i al nostre país. Allà hi hagué un consens perquè l'escola fos un element d'igualació lingüística i cultural entre els alumnes que venien d'altres territoris de l'estat (o de fora) i desconeixien la cultura i la llengua de la societat que els acollia i els catalans d'origen. A més tenien uns referents socials d'estima per la llengua i la cultura on reforçar eixe procés d'aculturació que intentava igualar les diferents procedències.

A la societat valenciana ni hi hagué ni hi ha un consens tan ampli ni uns referents a favor de la llengua i cultura pròpies. Més aviat, hem tingut i tenim unes classes dominants molt bel·ligerants contra la llengua i cultura del país, cosa que ha complicat l'aculturació de la gent d'ací i dels nouvinguts. Els governs de diferents signes que han governat el País Valencià en la democràcia no han afavorit massa canvis significatius a favor de la llengua, tot i les diferències entre els uns i els altres. Així hi ha unes generacions perdudes de joves que han tingut serioses dificultats d'adquirir unes mínimes competències lingüístiques, en el context tan poc estimulants en què han crescut. De manera que els estereotips de llengua rural versus llengua urbana, que podien haver-se superat amb la democràcia no ho han fet del tot, a pesar de l'existència d'una potent i variada literatura en la nostra llengua i d'uns grups musicals de joves que es desenvolupen a totes les comarques del país.

És per tot això que la llengua està en una situació difícil, com ho corroboren les enquestes sobre usos del català, cosa per la qual, si se la vol salvar, els canvis no poden ser cosmètics sinó uns canvis legals per fer-la present i emprar-la en totes les comunicacions orals i escrites, uns canvis estructurals que aturen el retrocés imparable i veloç. Estructurals vol dir equiparar l'estatus que té el castellà en el seu territori històric a un estatus igual del català en el seu. Aquesta nova realitat no serà possible sense un trencament polític

(també al País Valencià) que possibilita els canvis. Cite l'editorial *Objecció de llengua*(2): "Una possible fórmula com la proposada a continuació, ¿ per quantes forces polítiques, i per quanta de ciutadania, fora assumible i posada en pràctica? :La llengua de la República és la catalana. Al·legar-ne ignorància no es considerarà en cap cas motiu d'indefensió en cap àmbit (jurídic, administratiu, professional, etc.) ni serà motiu de cap excepció..

Evidentment, avui, aquesta solució és una utopia de ciència ficció i, coneixent un poc les constants històriques d'Espanya al respecte, d'una materialització complicada demà. Venim d'un model supremacista secular on és molt improbable que determinats sectors del nacionalisme polític i lingüístic espanyol estiguin disposats a fer-se l'harakiri i renunciar a determinats privilegis, lingüístics entre d'altres. Una solució difícilíssima, sí, però la resta d'opcions, són una pèrdua de temps mentre es consuma la substitució. Només si els espanyols accepten algun dia la diversitat cultural i lingüística de l'estat es podria fer possible aquest canvi.

No s'entenen, mentrestant, les dificultats per fer efectiu el dret democràtic a usar la pròpia llengua, en el propi territori, en una democràcia que diuen que és de primer nivell. Una democràcia de primer nivell que no compleix cap ni una de les recomanacions o aplicacions dels drets lingüístics que emanen de les normes de la Unió Europea, pel que fa als drets lingüístics dels seus propis ciutadans, com per exemple en l'ús del català.

Veiem quina és la situació de la llengua catalana (i per tant del valencià) respecte a les llengües del món i pel que fa als drets dins de la Unió Europea.

A l'estat espanyol, on viuen la majoria de parlants del català, aquesta és la segona llengua més parlada, amb 10 milions de parlants, un 50% dels quals l'empren habitualment. No és, doncs, una llengua minoritària en el context on es parla. Segons Plataforma per la Llengua ocupa el 27é lloc al món en pes econòmic i és la setena llengua més apresada entre els habitants de la Unió Europea.

Tanmateix es troba en una situació de llengua minoritzada perquè no serveix o no és necessària per a la major part d'ocasions o àmbits en què cal usar la comunicació verbal, com per exemple:

– En el món comercial i en les grans superfícies.

Aquesta minorització ha produït que en pocs anys la llengua oral ha passat d'un 45% (País Valencià), 50% (Catalunya), 60% (Illes) i 90% (Franja) a menys del 30%, a tots els territoris, punt que els sociolingüistes consideren lloc de no retorn. També es constata que a pesar de l'escola les noves generacions són més diglòssiques que les de la dictadura.

Cal subratllar algunes situacions que contribueixen a la minorització de la nostra llengua:

- Les discriminacions lingüístiques són un fet habitual en l'atenció que presten les administracions espanyoles a la ciutadania.
- L'Estat Espanyol incompleix reiteradament la Carta Europea de les Llengües Regionals o Minoritàries (18 anys després d'haver-la ratificada). Alguns exemples:
 - A la UE si una llengua és parlada per més de 5 milions de persones o pel 10% del seu estat és oficial a l'estat i a la UE. Oficialitat que es dona en totes les llengües, llevat del català, perquè en aquest cas s'hi oposa l'estat espanyol. Cal considerar que la nostra llengua té més parlants que onze de les llengües oficials de la UE.
 - Les Cortes espanyoles han rebutjat sistemàticament totes les propostes de compliment, com la implantació del requisit de coneixement del català per treballar a l'administració de justícia on el català és oficial, i d'altres drets dels parlants.
 - Cal assenyalar el gran nombre de lleis que imposen l'ús del castellà, fins i tot en territoris d'Espanya on no és llengua pròpia: entre 300 i 400 lleis obliguen a fer servir el castellà en el món dels negocis o a etiquetar productes en castellà.

Tota aquesta política lingüística d'imposició i incompliment de les lleis, que ha estat persistent amb règims diferents de l'estat espanyol, ha dut la llengua catalana a la situació crítica de què parlem. Probablement caldria potenciar la unitat d'acció entre les forces que diuen que reconeixen la plurinacionalitat de l'estat perquè es faci real la igualtat entre totes les llengües i cultures d'Espanya.

Els canvis socials solen ser lents i responen a uns interessos molt concrets, i no sempre van en la direcció desitjada. Potser soc un somiatruïtes que, sense creure en els miracles, pensa que els catalanoparlants, si volem salvar la llengua, ens hi haurem de posar les piles i modificar algunes actituds. En aquesta línia d'acció cite una actitud a dur a la pràctica en les comunicacions verbals, el concepte objecció de llengua⁽³⁾: *Invocar llavors l'objecció de llengua i exhortar-hi no és anar contra ningú altre que no sigui un agent —bé a la insabuda, bé a gratcient— al servei del colonialisme glotòfag.*

Fer objecció de llengua és negar-se a repetir en espanyol, davant micros i càmeres i en territori català estant, allò que d'antuvi s'ha manifestat públicament en català. Fer objecció de llengua és posar-se en la circumstància de ser un hom que passi a tolerar a conveniència la llengua d'altri i, doncs, a no haver de ser ell qui implori la tolerància aliena per a la pròpia, de llengua.

Fer objecció de llengua és, en els termes aquí esbossats, assentar les bases d'una convivència lingüística que garanteixi la preeminència de la llengua del país per sobre de qualsevol altra, però sense per això haver de renunciar a cap d'elles segons convingui en el sempre complex món de les interaccions personals i col·lectives. A les situacions de privilegi, tanmateix, no es renuncia de motu proprio, són les forces socials les que hi obliguen. Pel que fa a la llengua, per tant, si no se la percep com a necessària no canviarà gens la seua situació. Si això no passa direm com el clàssic: "Abandoneu-hi tota esperança"

29 juliol 2022

Notes:

(1) <http://www.ventdcabylia.com/>

(2) Editorial Objecció de llengua. Els Marges 119 Tardor 2019. Barcelona

(3) Els Marges 119 Tardor 2019 Barcelona